

L'interés de Joan Fuster per l'edat moderna¹

Vicent Josep ESCARTÍ

Universitat de València. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Institut d'Estudis Catalans

PRELIMINAR

Segurament, a Fuster, com a pensador, li calia qüestionar-ho tot, quan havia de reflexionar sobre els diferents aspectes que anaven centrant els seus interessos. I això es pot veure, també, en els seus escrits més acadèmics: aquells en què va treballar com un erudit, a la manera com entenem les aportacions vinculades a l'*acadèmia*, per entendre'ns. Com a bon intel·lectual, podríem afegir, ara, nosaltres, seria normal que es preguntàs també, per les etiquetes que es feien servir per tal d'identificar els diferents períodes de la història literària i de la història de la llengua que tant el varen apassionar. Especialment, aquelles que podien suscitar una nova lectura o que, en principi, podien ser qüestionades, per insatisfactòries per al que l'estudiós demanava.

Pel que ara ens interessa ací, ens proposem mostrar com Fuster, que començà les seues aproximacions a la cultura i a la literatura del període que llavors era denominat la *Decadència*, acceptant l'*statu quo* de la qüestió, acabaria pràcticament rebutjant aquella etiqueta i proposant-ne de noves que ens varen ajudar —als qui després ens afegiríem a l'estudi d'aquells segles— a usar mots més idonis i específics i més d'acord amb les denominacions practicades en altres literatures del nostre entorn geogràfic i cultural.²

1. Aquest article forma part de les recerques que s'inclouen al projecte AICO2021/099 «Violència de gènere i identitats: edició i estudi de documentació valenciana per a la construcció de biografies marginals II (s. XVI-XVII)», de la Conselleria d'Innovació, Universitats, Ciència i Societat Digital de la Generalitat Valenciana.

2. A observar i definir aquesta evolució ja hi vàrem destinar una primera aproximació (Escartí, 1993), on situàvem Fuster al cap del camí que, partint dels bibliògrafs valencians antics, arribava, amb ell, a una nova visió del període, diferent al que s'havia establert i que superava les classificacions transmeses per la tradició vigent al seu temps —bàsicament, els treballs d'història de la literatura de

Ara, tanmateix, ens centrarem de manera específica a fer una anàlisi de les posicions de Fuster respecte al mot *Decadència* i als productes literaris i culturals del període, i veurem com els seus plantejaments, els seus dubtes i les seues reticències a usar aquella etiqueta —encara que no sempre— acabaren per aprofitar de guia, ben segur, a determinats estudiosos —com Eulàlia Duran, Albert Rossich, Antoni Ferrando i algun altre— que començaren a mirar-se els autors i les obres d'aquells segles amb uns ulls diferents i iniciaren, així, tasques d'edició i d'estudi de la literatura d'aquelles èpoques que ara —i fent totes les excepcions que calga— podem caracteritzar —malgrat tot i amb les persistències de models anteriors, de vegades— fent servir etiquetes que s'ajusten al que arreu s'entén com a Renaixement, Barroc, Rococó, Il·lustració o Preromanticisme. Això, molt probablement, sense l'esperó de Fuster no hauria estat possible. Però, anem per parts.

L'aparició del mot *Decadència* aplicat a la producció literària nostra i com a etiqueta definidora d'un període cultural, sembla que podem datar-la el 1857, a la *Historia de la lengua y de la literatura catalana. Desde su origen hasta nuestros días*, de Magí Pers i Ramona. Amb una particularitat que cal remarcar, perquè encara al segle xx tindrà descendència: en aquella obra l'espai cronològic a què s'aplicava el concepte *decadència* se circumscribia solament als segles xvii i xviii, i, per exemple, no es valorava negativament la influència del castellà en les nostres lletres i, també, es ponderava encomiàsticament l'obra de Francesc Vicent Garcia (Pers, 1857, p. 159 i seg.). Val a dir que l'obra del conegut Rector de Vallfogona, els homes de la Renaixença la varen continuar valorant —tot i les inexactituds—, com ja fa anys va assenyalar Rossich (1987).

Anteriorment a Pers i Ramona, però, aquells mateixos segles als quals s'aplicava ara el mot *Decadència*, havien rebut un tractament diferent, tot tenint en compte des de quina òptica eren contemplats.

La *Decadència* —el decandiment de l'ús de la llengua nacional i la davallada de la producció de literatura en aquella llengua— ja va ser detectada en molts casos pels contemporanis i no és difícil trobar al·lusions, sobretot en aquells textos que s'han anomenat «apologies de la llengua» (Pitarch, 1972; Comas, 1985a). Però no només. És ben conegut com, a mitjans del segle xvi, el cavaller Cristò-

---

Rubió i Balaguer i, sobretot, els de Riquer o Comas— i que, sense cap dubte, arrancaven de la concepció realitzada per Magí Pers i Ramona. Després (Escartí, 2012, p. 213-247) ens vàrem tornar a acostar al tema amb un propòsit divers: inserir les mostres de literatura en català al País Valencià, però també atents a alguns autors destacables bilingües o que havien usat el castellà o el llatí, en els diferents nínxols cronològics i culturals que s'havien produït en una etapa tan llarga com la que s'escola des del 1500 al 1833 i més, fins que arribava a poc a poc el moviment de la Renaixença. Val a dir que aquella cultura de la Renaixença, deutora en part del Romanticisme —i la seua fascinació per l'edat mitjana—, aconseguia anar capgirant —almenys en part— la tendència que semblava menar a una quasi extinció de la nostra llengua en determinats àmbits de la literatura pròpia de les nostres terres.

for Despuig, als seus *Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa* —on remarca la unitat de la llengua catalana—, posava en boca de Lívio que aquest s'*escandalitzava* «en veure que per avuy tan absolutament se abraza la llengua castellana, fins a dins Barcelona, per los principals senyors y altres cavallers de Catalunya» (González, 2012, p. 263). A la ciutat de València, Marc Antoni Ortí, quasi un segle després, el 1639, ja es lamentava també «que no sols se fa particular estudi en procurar saber la llengua castellana, però també en oblidar la valenciana» (Ortí, 1640). Tanmateix, a mesura que avança el període, aquelles percepcions de la quotidianitat que envolta els autors es van desplaçant cap a *consideracions* també del passat: un període que comença a ser vist com un tot indivisible i marcat per l'abandonament de les nostres lletres i, fins i tot, per un constatat desús en l'administració pública —obligatòriament a partir dels diferents decrets de Nova Planta, a començaments del XVIII—, la predicació i altres àmbits més quotidians.

A València, el notari Carles Ros era conscient de l'estat de l'*olvido* —diu ell— en què havia caigut l'ús de la llengua, i en una data tan primerenca com el 1739 publicava un *Breve diccionario valenciano-castellano* —que completava, el 1764, amb un *Diccionario valenciano-castellano*—, en el pròleg del qual afirmava:

[...] es tanta la necesidad que hay (en el Común) de la inteligencia en el bien escribir la lengua valenciana, que no hay modo suficiente para poderlo referir. Está igualmente tan en olvido el dialecto de nuestro idioma, que lo davan ya todos por sepultado; pero yo, gracias a Dios, he podido en este *Diccionario* volverlo a su estado. (Ribelles Comín, 1929, p. 447-448)

Més enllà de la candidesa de Ros en suposar que aquell seu diccionari restaurava la llengua, les dades que ofereix són ben interessants.

El dominic d'Ontinyent fra Lluís Galiana, per la seua banda, el 1763, al mateix temps que detectava la defecció dels escriptors respecte a la seua llengua materna, somniava un ambiciós projecte editorial dels clàssics medievals amb què pretenia facilitar models lingüístics per als futurs escriptors —de València, de Catalunya i de Mallorca, per cert— (Pellicer Borràs, 1986, p. 57-75), i s'avançava a la Renaixença i a una tasca com la portada a cap per Miquel i Planas, molts anys després, tot i que, malauradament, ell no la va portar a terme.

Una mica més tard, des de Barcelona, Antoni Francesc de Tudó, en llegir el seu discurs d'ingrés —en castellà, però— a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, el 1791, afirmava que «en este estado tan infeliz como deplorable ha quedado nuestro idioma» i, a punt de finalitzar la seua intervenció, afegeix: «este es un pequeño bosquejo de la calamitosa situación en que hallé a nuestra lengua», per la qual cosa demana que «vuelva a florecer nuestra literatura catalana, que, por tan

desgraciado evento, ha quedado sepultada su memoria» (Comas, 1985b, p. 235-236 i 238-239).

Tot i aquestes percepcions que provenen pràcticament de tots els cantons del país, encara no es pot detectar cap ús de la paraula *decadència* per definir el període. Més encara, els primers bibliògrafs, els valencians Josep Rodríguez —a finals del xvii— i Vicent Ximeno —a mitjans del xviii—, destaquen, per contra, la gran producció literària i la gran quantitat d'escriptors —en un sentit generós de la paraula— que hi ha hagut sempre en terres de l'antic regne de València, com ja hem remarcat en algun altre lloc (Escartí, 2012). Eren, clarament, dues visions diferents; però, amb tot, cal destacar que no es percebia cap carència d'homes dedicats a la cultura.

Serà un estudiós com el ja citat Pers i Ramona qui parlarà, des de Catalunya, d'una *decadència* —com ja hem vist—, i unes dècades després, a València, serà Constantí Llobart, en publicar *Los fills de la morta-viva*, el 1883, qui, precisament en parlar de Carles Ros, explica que aquell autor apareix quan ja es troba «en plena decadència aquella gloriosa parla», i atribueix l'abandonament del conreu de les lletres catalanes a l'entrada en vigor del Decret de Nova Planta (Llobart, 1883, p. 29-30), com ho feien altres intel·lectuals, des de feia més d'un segle —com ara Manuel Joaquim Sanelo, el 1802.

Ja al segle xx, en publicar Antoni Rubió i Lluch el seu *Sumario de la historia de la literatura española*, la *Decadència* —que ja rep aquest nom, seguint segurament allò aportat per Pers i Ramona— es presentava com un període que s'iniciava al segle xvii, mentre que el xvi era inclòs a l'Edat d'Or, en què, per cert, es tornava a adscriure el Rector de Vallfogona (Rubió i Lluch, 1901).

Després vindria Lluís Nicolau d'Olwer, el qual, a la seua *Literatura catalana. Perspectiva general* (1917), configurava la *Decadència* amb les característiques amb què la coneixeria Fuster: s'iniciava el 1500 i finalitzava el 1833, de manera que el període abraçava ja més de tres segles, malgrat que era subdividit en dues etapes amb denominacions certament ben expressives: *desintegració* (entre el 1500 i el 1608) i *descomposició* (fins al 1833).

Rubió i Balaguer, unes dècades després, seria, però, el primer a estudiar el període d'una manera diferent, a la seua síntesi de literatura catalana, publicada en la *Historia general de las literaturas hispánicas* (1949-1958) —que molt més tard configuraria la seua *Història de la literatura catalana*, publicada per l'Abadia de Montserrat (Rubió i Balaguer, 1984-1986)—: dedica un espai comparativament important a la producció literària de la *Decadència* —que continua rebent aquest nom—, i a més, no sols s'estudia el fenomen al Principat de Catalunya, sinó en tot el domini lingüístic. Rubió i Balaguer ofereix, a més, una explicació global de la qüestió, tot i que torna a diferenciar el segle xvi dels dos següents i, encara, percep que no tots els territoris segueixen un mateix ritme. Martí de Ri-

quer, a la seua *Història de la literatura catalana*, publicada el 1964, dedicava, tanmateix, molt poca atenció al període de més de tres segles: la *Decadència*, a més, era definida com «una dolorosa característica o peculiaritat de la literatura catalana» i, així, hauria produït tres segles «negatius» (Riquer, 1985, p. 434). Antoni Comas (1985b) —amb un altre criteri més *inclusiu*— dedicava al segle XVIII un volum sencer, tot i que es quedava coixa la visió dels segles XVI-XVII, de manera que el període presenta un tractament desigual al conjunt de l'obra que segurament més influència ha exercit en els estudiosos de la segona part del segle XX.

JOAN FUSTER I LA DECADÈNCIA

En aquell punt concret és on apareixerà Fuster. I ben segurament, una de les primeres vegades que Joan Fuster hagué de fer un acostament al període llavors anomenat *Decadència*, fou en haver de redactar la part corresponent als segles XVI, XVII i XVIII del primer volum de *La poesia catalana*, publicat el 1956 per l'editorial mallorquina Moll. Encara que es tractava d'un «manual d'història de la poesia catalana» —com s'afirma al colofó— i estava dedicat de manera exclusiva als versos, Fuster no deixa d'incloure, a l'inici de cada apartat dedicat a un gran període, un breu resum de la situació global de les lletres i, encara, amb algunes dades sobre la societat, l'economia, etc., que ajudaven el lector a contextualitzar els versos que en aquella antologia se li oferien. Un lector, òbviament, sense cap especialització i a qui, per tant, podien ser-li ben profitoses aquelles pinzellades de context que oferia Fuster. En aquesta línia, després del capítol dedicat a Joan Roís de Corella, Fuster passa a compilar en una vintena de pàgines la poesia dels tres segles de la *Decadència*. Però, abans, es planteja la justificació de l'etiqueta:

[...] el terme «decadència» no designa solament, com en les altres literatures, un període de depressió, la minva de potència creadora que sol seguir les etapes d'extrema fecunditat. La crisi catalana, que esclata a principis del XVI, va molt més enllà: aboca a una alarmant defecció lingüística literària, almenys com a tret general. Tot i que el català conserva la seua condició de llengua oficial —a la manera, és clar, que en aquells temps podia dir-se oficial una llengua— fins a començaments del XVIII, el castellà el substitueix ràpidament en funcions de cultura, per una dimissió espontània dels intel·lectuals. I així, veiem que la prosa catalana es reclou en els gèneres històrics i devots, i que la poesia, una mica més resistent, es junyeix servilment, sense gaire eficàcia, a la moda castellana, o es depaupera de pur abandó. Cap a finals del segle XVIII, pot dir-se que s'extingeix tota manifestació decorosa. (Fuster, 1956, I, p. 119-120)

Açò, en essència, explicava i constituïa, bàsicament, el «tràgic daltabaix» de les lletres catalanes, tal com l'havia denominat, en iniciar el capítol. El paràgraf,

tot i que molt breu, conté els elements necessaris per caracteritzar el període, en opinió de Fuster: es conceptua aquells segles de «crisi catalana, que esclata a principis del XVI» i aquesta comporta una «alarmant defecció lingüística literària, almenys com a tret general». Amb la permanència del català com a «llengua oficial» fins a començaments del Set-cents, Fuster ens indica un tret que afecta la història de la llengua literària més que no la de la història social de la llengua o la història de la literatura: el castellà s'imposa «ràpidament en funcions de cultura, per una dimissió espontània dels intel·lectuals». Al remat, «la prosa catalana es reclou en els gèneres històrics i devots», mentre que «la poesia, una mica més resistent, es junyeix servilment, sense gaire eficàcia, a la moda castellana, o es depaupera de pur abandó». A finals del XVIII, el *daltabaix tràgic* ja s'hauria consumat totalment.

Després, exposa breument les diferents aportacions de Rubió i de Riquer —d'aquest, a partir del seu *Resumen de literatura catalana*, del 1947— al voltant de les causes de la *Decadència*, i afegeix:

La deserció lingüística dels catalans va tenir el seu càstig inexorable en tres segles i mig de quasi absoluta esterilitat. Actualment es tendeix a palliar l'abast de la nostra decadència, i hom fa expressa constància que no afectà la totalitat de la vida cultural dels Països Catalans: el que decaigué —asseguren— fou, exclusivament, la literatura en català. Però els mateixos historiadors —Jordi Rubió— que sostenen això, no oculten que aquells van ésser temps «inorgànics», amb una «diferència de tensió» entre les nostres terres i les veïnes en l'ordre literari. (Fuster, 1956, I, p. 119-120)

Les opinions expressades per Fuster, òbviament, són encara deutores —al nostre parer— de la tradició historiogràfica del moment, i seran reorientades en la redacció de l'article dedicat a la *Decadència* en una obra de referència tan influent en aquell temps com la *Gran enciclopèdia catalana* (1974). Però en realitat, entre els paràgrafs que hem reproduït i comentat suara i l'esmentada definició de la *Decadència* al volum enciclopèdic, Fuster havia redactat una síntesi densa —i encara d'interés, als nostres dies, com a text introductori i per les opinions lúcides que el suecà manifesta— titulada genèricament «La cultura (1479-1714)», i que configurava un capítol de la *Història de Catalunya* dirigida por Joan Reglà. En aquesta aportació, Fuster ja se'ns mostra molt més crític amb la imatge del període rebuda des de la *tradició*:

La Decadència, amb majúscula, abraçaria uns tres-cents cinquanta anys: tindria com a límit convencional, d'acaballes, l'*Oda* del senyor Aribau, publicada el 1833 [...]. Però la realitat no és tan simple, i l'esquema resulta insatisfactori. Ni abans ni després del 1833. En tot cas, hi ha una sèrie de coeficients a

tenir en compte, a banda de l'idioma, els quals obliguen a revisar l'abast del mot Decadència en un sentit de definició. En primer lloc, no tota la cultura que emana d'una societat s'expressa amb paraules. Hi ha la música, les arts plàstiques, i fins i tot «les formes de vida», que també són productes culturals. Però, igualment, tampoc tota la cultura «escrita» no és literària. (Reglà, 1972, II, p. 95)

És remarcable com Fuster, en mostrar-se «atent a totes les manifestacions culturals “possibles”», i no tan solament a les literàries, presenta el primer símptoma de desacord amb els estudis anteriors. I, encara, en aquell mateix treball posa de manifest la capitalitat cultural de la ciutat de València durant els segles XVI i XVII, enfront d'una Barcelona menys puixant, de manera que el centre d'interès per a l'estudi d'aquells segles, pel que respectava a la producció de cultura, es desplaçava cap al sud (Reglà, 1972, II, p. 120-122). A formular aquestes idees hi degué de contribuir, sense dubte, el fet que per aquells anys ja havia redactat alguns dels articles que més tard apareixerien publicats al volum amb treballs seus intítulat *La Decadència en el País Valencià* (1976) —després parlarem d'aquest títol—, i que ja havien estat donats a la impremta anteriorment, en la cronologia que s'indica allà per a cadascun d'ells.

Per tant, el bloc monolític en què s'havien volgut presentar els tres segles *decadents* —en general i amb l'excepció, en alguns casos, d'un segle XVI oscil·lant—, i l'òptica principatina des d'on s'havia contemplat el període, començaven a ser qüestionats.

En aparèixer la definició ja esmentada de *Decadència* a la *Gran enciclopèdia catalana*, el 1974, la postura de Fuster ja és ben clara pel que fa a la concepció del període i pel que respecta a l'ús de l'etiqueta historiogràfica, i apunta, clarament, una opció més coherent per tal d'estudiar aquells més de tres segles que sovint quedaven *liquidats* de manera ràpida. Fuster ens explica que amb el nom de *la Decadència* «han designat el període comprès entre la fi de l'edat mitjana i la Renaixença, el qual es caracteritza per una notable minva en l'ús literari del català i per la mediocritat estètica de les obres que s'hi produïren». Remuntant-se a Pers i Ramona, i a l'any ja citat, Fuster situa l'aparició de la denominació i ens indica que la data de començament seria «entorn del 1600; després, el límit inicial fou fixat entorn del 1500, coincidint aproximadament amb la mort de Roís de Corella». De seguida Fuster comença la seua aportació en indicar que el castellà ja es trobava a casa nostra abans del 1500 i que el llatí també va ser un «idioma competitiu» per a la literatura en català, que continua existint, malgrat que per a l'intel·lectual de Sueca, «el català deixà d'ésser la llengua predominant en els tràmits culturals, i una bona part dels escrits de l'època ni tan sols no arribaren a la impremta». I afegeix:

Simultàniament, la influència dels models castellans s'hi fa gairebé exclusiva, fins al punt que la majoria dels escriptors catalans en català en són tributaris. De fet, tant com el concepte es relaciona en exclusiva amb el conreu del català en termes comparativament quantitius i qualitius, la decadència és visible.

Ara bé, Fuster ens adverteix que aquella visió «ha estat objecte de crítiques i de revisions que tractaven d'explicar-ne l'abast i de precisar-ne les causes»:

D'una banda, ha estat subratllat el fet que l'abandó del català no implicava un absolut decandiment cultural, puix que en llatí o en castellà hi hagué als Països Catalans etapes de brillant eferescència creadora. Els mateixos orígens de la Renaixença són lligats al treball que en castellà produïren erudits, economistes i polítics del segle XVIII.

Així Fuster comença a valorar també l'ús d'una llengua diferent a la nacional com una possibilitat de generar cultura *catalana*. Pel que fa a les causes que podrien trobar-se en l'arrel d'aquell «procés de decadència», ens adverteix que «la polèmica és complexa» i assenjala que hi ha «una interpretació tradicional» que «insisteix en motivacions d'ordre politicosocial (instauració de la dinastia castellana dels Trastàmara, castellanització subsegüent de les classes dominants, desaparició de la cort local en temps de Ferran II, desconcert econòmic, marginació dels Països Catalans dins la monarquia dels Àustria, etc.)», mentre que una altra possible interpretació es basaria en una sèrie de «raons de tipus estrictament cultural (perduració del medievalisme, barroquisme precoç, humanisme mal assimilat, distanciament del poble, vida universitària pobra, etc.)». Sense decantar-se ni per una ni per l'altra, Fuster apunta que «tots els factors invocats són alhora apreciables i discutibles, i són pendents d'una revisió acurada». Òbviament, tot i que segurament Fuster valorava les raons al·legades pels uns i pels altres, és evident que sospitava que calia avançar més, fer-ne el que ell denomina una «revisió acurada», per arribar a conèixer millor aquells motius del fenomen a què es referia.

D'altra banda, atent a les novetats editorials del seu temps, en la mesura que aquell temps seu ho permetia —i, potser, era més que ara, pel volum infinitament menor de producció erudita que no en els nostres temps—, Fuster ens assenjala que en els darrers anys «el tema de la Decadència ha experimentat uns certs canvis de plantejament. Investigacions recents han demostrat que, malgrat tot, la vitalitat del català literari entre el 1500 i el 1800 era més important que no semblava (sense tenir, de tota manera, una transcendència pública important, a través de la tipografia), i que en alguns nuclis perifèrics (Rosselló, Menorca) la pressió castellana era esquivada, substituïda fonamentalment per suggestions franceses», encara que limita aquells efectes «al clan dels literats» més que no pas «al del públic

lector, cosa que certifica l'anomalia bàsica de la situació, reduïda ben sovint al vehicle del manuscrit o de la recitació. D'altra banda, hi havia interferida la circumstància d'una dispersió regional de la llengua (català, valencià, mallorquí, menorquí, etc.) i, per tant, una incomunicació entre cada zona presumptament demarcada des del punt de vista dialectal».

Caracteritzada així l'època en qüestió, en uns pocs paràgrafs —tal com demanava l'obra a què es destinava el text—, Fuster, abans d'acabar, llança una hipòtesi que podríem anomenar visionària i avançada al seu temps, i ens diu que «un altre aspecte de la qüestió, i potser el més decisiu, és que el terme *Decadència*, tan ampli cronològicament i tan complex en el material que abraça, és propici a les confusions, i metodològicament resulta preferible de prescindir-ne, a fi d'establir una terminologia (barroc, neoclassicisme, preromanticisme, etc.) més concreta». (*Gran enciclopèdia catalana*, 1974, IV, p. 71-72).

Tanmateix, malgrat aquesta solució proposada per Joan Fuster, ell mateix, un parell d'anys més tard, usa la paraula *Decadència* per donar títol a un volum seu ja citat: *La Decadència al País Valencià*, publicat per primera vegada el 1976. En aquest, s'inclou un article que ha esdevingut fonamental per a qualsevol estudiós del període: «Algunes puntualitzacions a la cronologia de la *Decadència*». I és ací on, ni que siga de manera indirecta, es pot trobar l'explicació del perquè va fer servir novament aquella etiqueta Joan Fuster: «*Decadència i Renaixença* són designacions convencionals» —ens diu (Fuster, 1985, p. 26). El terme, *Decadència*, era, encara, acomodaticí, ja que els treballs que es reunien en aquell volum abraçaven cronològicament des de finals del segle xv al primer terç del xix. A més d'aquest capítol, se n'ha de destacar un altre, «Prosa i lectura dels valencians de la *Decadència*» (Fuster, 1985, p. 114-116), que durant bastants anys va ser l'únic estudi sobre els models i les possibilitats d'una prosa en català entre els segles xvi i xix. Concretament, fins que es va publicar un estudi de Modest Prats i d'Albert Rossich, de major abast geogràfic i amb altres plantejaments capaços de fixar els diferents models de prosa que es varen fer servir durant aquells segles (Prats i Rossich, 1988).

Després d'aquests estudis fonamentals sobre el període, Fuster es torna a acostar a la qüestió en dues ocasions més. En «*Decadència i castellanització*» (Fuster, 1986) enllaça amb el treball anterior destinat a fixar la cronologia de la *Decadència*, però fa veure que el problema de l'ús del castellà en les nostres terres no havia de centrar-se únicament en la seua funció literària, sinó que caldria una anàlisi del procés de penetració d'aquella llengua en la societat en general i de la familiarització per part del públic que sap llegir o, senzillament, entre els que escolten i es troben en condicions d'entendre —més o menys— aquesta llengua, un aspecte que es pot detectar, segons Fuster, a través de la predicació i de les representacions teatrals.

Últimament, en col·laborar en la *Història del País Valencià*, dirigida per Ernest Belenguier (1989, II, p. 219-232 i 285-302), Fuster sintetitza la situació sociolin-

güística i literària, ara en la València dels segles XVI i XVII només. Sota un títol genèric que podria resultar contradictori, «Renaixement i Decadència», però que, si es mira bé, no ho és, l'autor fa una compilació dels usos quotidians del català —i de la presència del castellà— i la producció literària en les tres llengües de cultura que cohabitaven al País Valencià: el llatí, el català i el castellà. Amb el mot *renaixement*, Fuster indica la cultura moderna, italianitzant, que es podia detectar a la València del XVI. Amb *decadència*, Fuster vol remarcar la minva de productes literaris, a partir d'un determinat moment, en terres valencianes i en la llengua del país. Segurament, aquella va ser la seua intenció. Encara que no sabem amb certesa si aquell títol el decidí Fuster o el va escollir algú altre amb atribucions editorials. Però, amb tot, i en darrera instància, aquest títol no entraria en contradicció amb la proposta apuntada en la *Gran enciclopèdia catalana*. De fet, com hem vist més amunt, quan l'autor opta per usar denominacions més concretes que definissen els períodes que s'encabien en el gran contenidor que era la *Decadència*, Fuster comença amb el Barroc, i no amb el Renaixement. Recordant Pers i Ramona i seguint potser Rubió i Balaguer. D'altra banda, potser hauríem de pensar que la *Decadència* en el pensament de Fuster ja s'havia convertit en sinònim de *Barroc*, com un període més o menys difús, que s'iniciaria possiblement durant el darrer terç del segle XVI amb l'extinció de les actituds renaixentistes i acabaria molt més tard —potser, fins i tot, al segle XIX en alguns autors. No seria d'estranyar, això, atesa la mala premsa que tenia el mot *barroc*, en aquells anys, i fins fa quatre dies —per dir-ho així—, tal com ja vàrem estudiar en un altre lloc (Escartí, 2011).

En qualsevol cas, aquella seria la darrera incursió de Fuster en el tema —més enllà de possibles articles de premsa o referències en les seues cartes, que potser algun dia pagarà la pena de resseguir.

A TALL DE CONCLUSIÓ

Comptat i debatut, amb aquestes aportacions *acadèmiques* de Joan Fuster a l'estudi de la *Decadència* i, en especial, amb les línies de reflexió que en molts llocs dels seus treballs va insinuar, el concepte compacte que s'havia encunyat amb la *Renaixença* —clarament per contraposició al seu passat immediat— començà a presentar esclatxes, dubtes, curiositats que anaven a permetre nous enfocaments. Aquells «dubtes» de Fuster, davant la formulació basada quasi més en un clar sentiment nacionalista —fruit del romanticisme i de la idealització de l'edat mitjana que l'acompanyà— més que no en l'estudi dels materials conservats en les biblioteques i els arxius, aprofitaren per suscitar estudis nous que varen portar a terme altres investigadors, ja als anys vuitanta del segle XX.

D'altra banda, la seua proposta de desterrar la paraula *Decadència* a poc a poc va acomplint-se, i ha estat així gràcies a les aportacions que s'han derivat en part

d'aquells suggeriments de Fuster que ens han portat a l'edició i l'estudi d'obres del període i a mirar-nos amb uns altres ulls els pressupòsits estètics que movien aquells escriptors, de manera que hem anat trobant i reconeixent cada dia més un Renaixement —que de sempre ja semblava prou clar—, un Manierisme —en alguns escrits concrets—, un Barroc aclaparador, persistent i d'una difusió impensada abans, fins i tot amb nombrosos escrits en català, un Rococó i un Neoclassicisme que foren més minoritaris i una Il·lustració que segurament només va arribar a molt poques cases del país, i que s'ajusten —malgrat les seues particularitats especialíssimes de vegades i que he tractat de descriure amb uns pocs adjectius— amb més eficiència a les perioditzacions d'altres literatures europees, com en bona mesura ja va ser assenyalat per Rossich (1989).

Fins i tot, si abans es passava de pressa per aquells més de tres-cents anys en les aules universitàries —o ni tan sols eren tinguts en compte—, ara ja no és així. Ni tampoc passa el mateix quan es tracta de parlar de la literatura i de la cultura en general dels segles XVI, XVII i XVIII en qualsevol paper més o menys acadèmic o docent, i on ja es fa servir quasi sistemàticament la denominació de *literatura de l'edat moderna* —i no *literatura de la Decadència*, que sempre contenia un inevitable aspecte despectiu—, i de forma paral·lela a com fem servir *literatura de l'edat mitjana* o *literatura de l'època contemporània*. I dins aquell ampli període, les categories per les quals clamava Fuster.

L'esperó de Fuster cal que siga reconegut i, així, ens serviran de colofó unes paraules d'Eulàlia Duran que ja fa alguns anys ho expressava de manera contundent: «Ha aconseguit atreure l'atenció per la història cultural catalana moderna, gràcies a la seva agudesia, a la seva capacitat de replantejar-se algunes de les afirmacions ja tradicionals, i ha estimulat nous estudis d'una època marginada de feia temps» (Duran, 1998, p. 121). De fet, aquells replantejaments fets per Fuster obeïen a l'aplicació del seu pensament, ja concretats en definir *convicció* al seu *Diccionari per a ociosos*: «Si sou zelosos de la vostra llibertat intel·lectual, si aspireu a conservar la disponibilitat permanent que n'és el pressupòsit, heu d'esforçar-vos per ser homes d'escasses conviccions» (Fuster, 1964, p. 37). Fuster, en saber-ne més sobre l'època moderna que havia estat bandejada per determinats prejudicis, va exercir la seua llibertat d'investigador i va avançar, així, en el coneixement del període, alhora que ens va obrir nous horitzons. La seua vigència, en aquest sentit, encara és plena.

BIBLIOGRAFIA

- BELENGUER, Ernest (coord.) (1989). *Història del País Valencià*. Barcelona: Edicions 62. 5 v.
 COMAS, Antoni (1985a). «Les excel·lències de la llengua catalana». A: *Estudis de la literatura catalana (segles XVI-XVIII)*. Barcelona: Curial, p. 107-141.

- COMAS, Antoni (1985b). *Història de la literatura catalana*. Vol. V. Barcelona: Ariel.
- DURAN, Eulàlia (1998). «Les perplexitats de Joan Fuster». *Caplletra: Revista Internacional de Filologia*, núm. 24, p. 117-124.
- ESCARTÍ, Vicent Josep (1993). «Joan Fuster i la Decadència». A: MARTÍ, A. (coord.). *Joan Fuster entre nosaltres*. València: Generalitat Valenciana, p. 109-113.
- (2011). «L'època del Barroc». A: ROSSICH, Albert (dir.). *Panorama crític de la literatura catalana*. Vol. III: *Edat moderna*. Barcelona: Vicens Vives, p. 216-230.
- (2012). *From Renaissance to Renaissance. (Re)creating Valencian culture (15th-19th c.)*. Santa Barbara: Publications of eHumanista.
- FUSTER, Joan (1956). *La poesia catalana*. Palma: Moll. 2 v.
- (1964). *Diccionari per a ociosos*. Barcelona: Editorial A. C. (Cara i Creu; 1)
- (1985). *La Decadència al País Valencià*. Barcelona: Curial.
- (1986). «Decadència i castellanització». *Caplletra: Revista Internacional de Filologia*, núm. 1, p. 28-35.
- GONZÁLEZ, Juan Antonio (2012). «Cristòfol Despuig, *Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557)». *eHumanista/IVITRA*, vol. 1, p. 247-451.
- Gran enciclopèdia catalana* (1974). Vol. IV. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- LLOMBART, Constantí (1883). *Los fills de la morta-viva*. València: Emili Pasqual.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís (1917). *Literatura catalana: Perspectiva general*. Barcelona: Publicacions de La Revista.
- ORTÍ, Marc Antoni (1640). *Siglo quarto de la conquista de Valencia*. València: Joan Baptista Marçal.
- PELLICER BORRÀS, Joan E. (1986). *La «Rondalla de rondalles» de Lluís Galiana*. València: Institut Universitari de Filologia Valenciana.
- PERS I RAMONA, Magí (1857). *Historia de la lengua y de la literatura catalana: Desde su origen hasta nuestros días*. Barcelona: José Tauló.
- PITARCH, Vicent (1972). *Defensa de l'idioma*. València: Tres i Quatre.
- PRATS, Modest; ROSSICH, Albert (1988). «El *Llibre dels secrets d'agricultura* i la prosa catalana a l'època del Barroc». A: AGUSTÍ, Miquel. *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Alta Fulla, p. 21-38.
- REGLÀ, Joan (dir.) (1969-1972). *Història de Catalunya*. Barcelona: Aedos. 2 v.
- RIBELLES COMÍN, José (1929). *Bibliografía de la lengua valenciana*. Vol. III. Madrid: Tipografía de la Revista de Archivos.
- RIQUER, Martí de (1964). *Història de la literatura catalana*. Vol. IV. Barcelona: Ariel.
- ROSSICH, Albert (1987). *Francesc Vicent Garcia: Història i mite del Rector de Valfogona*. Barcelona: Edicions 62.
- (1989). «Renaixement, Manierisme i Barroc en la literatura catalana». A: BADIA MARGARIT, Antoni M.; CAMPRUBÍ, Michel (coord.). *Actes del Vuitè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988*. Vol. II. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, p. 149-179.
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1984-1986). *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 3 v.
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni (1901). *Sumario de la historia de la literatura española*. Barcelona: Imprenta de la Casa Provincial de Caridad.